

't inschrien

vierenentwintigste jaargang nr. 2, april 1992

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

ISSN 0166-3984

't inschrien

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden

H.H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

't inschrien, p/a Rijksmuseum Twente
Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer 'Twente'
Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 69.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

MEUBELMAKERIJ

H.J. Filart

* Restauratie

* Maatwerk

* Replica's

Uitsluitend vakwerk

Uitslagsweg 26a, 7556 LR Hengelo
Telefoon 074 - 913467, b.g.g. 074 - 919606

In memoriam J.G.L. Overbeeke

Zoals we in ons vorige nummer nog konden meedelen, overleed op 13 december 1991 onze oud-mederedacteur, de heer J.G.L. Overbeeke op de leeftijd van 71 jaar.

Jan Overbeeke was van de oprichting van 't Inschrien in juli 1968 tot 1990 verbonden aan de redactie. Toen ondergetekende destijds van toenmalig voorzitter Dick Jordaan de opdracht kreeg tot de instelling van een redactie, was aan die opdracht verbonden om zeer nadrukkelijk ook Jan Overbeeke te vragen om aan het blad mee te werken, zulks vanwege zijn grote en betrouwbare kennis van de geschiedenis van Twente.

We hebben al die jaren uitgebreid van die kennis van hem gebruik mogen maken, enerzijds door de artikelen van zijn hand, maar anderzijds ook vanwege zijn inbreng in de bespreking van de door anderen aangeboden artikelen. Opvallend daarbij was, dat streekhistorie voor Jan Overbeeke niet alleen feitenkennis was, maar dat het ook een geïntegreerd onderdeel van zijn bestaan, van zijn cultuur was.

Velen, geïnteresseerd in streekhistorie en Haaksbergse familiebanden hebben in het verleden de weg weten te vinden naar zijn karakteristieke huis in Haaksbergen en vonden daar een warm onthaal, mede veroorzaakt door de goede aanvullende zorgen van zijn echtgenote.

Vooraf in de laatste periode van zijn redacteurschap, toen hij steeds meer door ziekte geplaagd werd, hebben we veelvuldig onze redactiebijeenkomsten in Haaksbergen laten plaatsvinden. Wij denken daar met groot genoegen aan terug vanwege de steeds zeer gezellige sfeer.

Ook nadat hij om gezondheidsredenen het redacteurschap van 't Inschrien had neergelegd, bleef hij met zijn vrouw de jaarlijkse 'gezellige' redactie-vergadering bijwonen en bleven wij contact houden.

Op 28 juli 1990 ontving hij op zijn zeventigste verjaardag de ere-medaille in goud, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau, vanwege zijn vele activiteiten en verdiensten voor de streekcultuur.

In een drukbezochte mis in de Haaksbergse Pancratiuskerk namen we afscheid van hem.

We zijn dankbaar voor de grote inbreng die Jan Overbeeke in ons redactieteam heeft gehad en vooral ook voor de van hem ondervonden vriendschap.

We wensen Bertha, zijn echtgenote, veel sterkte toe om dit grote verlies te dragen.

J.J.H. Meijer

Munten in onze taal

't Was een dubbeltje op z'n kant....

In de tijd dat ik student was, gebeurde het wel eens dat er 's avonds vrienden binnenvielen en dat na korte tijd de vraag op tafel kwam: "Wat zullen we vanavond doen, werken, naar de sociëteit gaan of naar de film?"

U zult zich ongetwijfeld kunnen voorstellen dat deze keuze moeilijk, ja, tèn moeilijk voor ons was. Vandaar dat we het lot te hulp riepen. We gooiden er een muntstuk voor op: 'kruis' betekende sociëteit, 'munt' betekende film en 'op zijn kant' werken.... Dat ik toch nog afgestudeerd ben....ja, een stuivertje kan raar rollen!

In het Nederlands komen meer uitdrukkingen met muntnamen voor. Een klein deel hiervan vermeld ik in dit artikel. Ook in het Twents komen leuke uitdrukkingen voor waarin munten genoemd worden. U vindt ze in het laatste deel van het artikel.

Bij iedere muntnaam wordt een afbeelding gegeven en iets over de munt verteld. Omdat vooral veelgebruikte munten in uitdrukkingen voorkomen, komen alleen bekende munten van vroeger en nu aan de orde. Ze worden in alfabetische volgorde behandeld.

Botdrager was een zilveren Vlaamse munt van twee groten, geslagen sedert 1390. (Een groot is de algemene naam voor de grotere zilverstukken, die sinds het eind van de 13e eeuw geslagen werden. Vóór die tijd werden alleen penningen geslagen. In de noordelijke gewesten was de groot 8 penningen, in de zuidelijke 12 penningen.)

- Botje bij botje leggen (gezamenlijk de kosten dragen).

Cent Koperen, sedert 1877 bronzen munt ter waarde van 1/100 gulden. Voor het eerst geslagen in 1817 bij de invoering van

het decimale stelsel, als munt van het Koninkrijk der Nederlanden na de Franse Tijd. De naam is ontleend aan 'centime' (= één-honderdste).

- De centen dansen hem in de zak (hij kan zijn geld niet in de zak houden).
- Op een cent dood blijven (gierig zijn).

Daalder Algemene benaming voor de sinds de 16e eeuw voor het eerst in Duitsland en daarna ook elders geslagen zware zilverstukken. De naam is afgeleid van de in Joachimstal geslagen zware munten die naar de plaats van herkomst de naam Joachimstalers kregen. Aangezien de daalder ca 1560 een waarde had van 30 stuivers, bleef de naam bewaard als aanduiding voor een bedrag van 1½ gulden. In de 17e eeuw werden in de Republiek daalders van deze waarde geslagen.

- De eerste klap is een daalder waard.
- 't Is een vetpotje, moeder heeft een daalder gewisseld' (schertsende uitdrukking als moeder flink opdiste).
- Op de markt is je gulden een daalder waard (uitdrukking uit deze tijd; op de markt zou alles veel goedkoper zijn).

Dubbeltje Zilveren, sedert 1948 nikkelen munt ter waarde van 1/10 gulden. De naam is ontstaan tijdens de Republiek voor het twee stuiverstuk, de dubbele stuiver.

- Het is een dubbeltje op zijn kant (de afloop is nog geheel onzeker).
- Hij wil voor een dubbeltje op de eerste rang zitten (hij wil voor weinig geld het beste).

Duit Sinds de 14e eeuw benaming van munten ter waarde van 1/4 groot of 1/8 stuiver. Aanvankelijk werden duiten in zilver geslagen, na 1573 in koper. In de 17e en 18e eeuw de kleinste eenheid in het Nederlandse muntstelsel (8 duiten=1 stuiver).

- Een duit in het zakje doen (zijn bijdrage leveren aan het gesprek).
- Geen rooie duit (cent) hebben (arm zijn; rood slaat op de kleur van koper waarvan de duiten en centen tot 1877 werden gemaakt).

Dukaton Oorspronkelijk een munt van de Zuidelijke Nederlanden. Later de naam voor de Noordnederlandse zilveren rijder, die dezelfde waarde van drie gulden had.

- 'Een man die een daalder won, verteerde daags een dukaton en toch kon hij bestaan. Hoe kreeg hij dat gedaan?' (raadselrijmpje uit vroeger tijd). (Verteren is hier gebruikt in de betekenis van teren, met teer besmeren).

Florijnen, ook wel achtentwintigstuiverstukken genoemd, waren zilveren munten die in 1601 voor het eerst door Friesland geslagen werden. Andere provincies en steden volgden dit voorbeeld.

In de loop van de tijd werden in vele munthuizen florijnen van te laag gehalte geslagen. Daarom werd in 1693 besloten de goede florijnen van een instempeling (een klop) te voorzien door de Provincie of de Staten Generaal. Alleen florijnen met een klop waren na 1693 nog achtentwintig stuivers waard.

- 't Is een oude achtentwintiger (dus ongestempeld; aanduiding voor een meisje ouder dan 28 jaar)
- De klop is erop ('t is een meisje van 28 jaar of ouder).

Gulden In 1252 begon men in Florence met het slaan van gouden munten. Deze munten wekten vertrouwen, zij werden daarom al gauw in heel West-Europa gebruikt, ook in ons land waar zij 'gulden' genoemd werden. Het zal ook duidelijk zijn dat ons teken f van Florence afgeleid is. Later wordt de gulden van zilver en nu zelfs van nikkel gemaakt.

- Je kunt je gulden maar één keer uitgeven.
- Wie de stuiver niet eert, is de gulden niet weerd (=waard).

Kwartje Zilveren, sedert 1948 nikkelen

munt, geslagen sedert 1817. De naam is afgeleid van de waarde: kwart gulden.

- Kwartjesvinder (bedrieger, valsspeler).
- Wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje.

Oord Oorspronkelijk zilveren, later koperen munt uit de tijd van de Republiek. Er gingen vier oorden in een stuiver.

- Hij kijkt of hij zijn laatste oordje versnoept heeft
Woorden zijn geen oorden (praatjes vullen geen gaatjes).
- Als dat een examen doen most: ik en me man, we hebben menigmaal teugen mekaar gezeid, hij kan wel in een oortjes doosie; hij wist zijn dingen wel, daar niet van; maar de schrimpeljeuzigheid, weet u". (uit: 'Gerrit Witse' van Nicolaas Beets. Vroeger schreef men 'oortje' vaak fonetisch, dus met een t)

Penning Oorspronkelijk zilveren munt ter waarde van het 1/240 deel van een Karolingisch pond. Tot in de 18e eeuw uitdrukking voor een munt in het algemeen.

- Het penningske van de weduwe (kleine gift van grote waarde; zie in de bijbel Lucas 21 vs 1).
- Penningmeester (iemand die de financiën beheert).
- Wie bouwen wil moet twee penningen voor één tellen (bouwen is altijd duurder dan je denkt).

Rijksdaalder In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden maakte men tot 1581 alleen daalders (30 stuivers). In het Duitse Rijk werden nog zwaarder munten gemaakt die Reichstaler genoemd werden. In navolging hiervan werden na 1581 in de Republiek 'rijksdaalders' ingevoerd met een waarde van 50 stuivers. Van de rijksdaalder heb ik alleen Twentse uitdrukkingen kunnen vinden.

Schelling Sinds de 13e eeuw een zilveren munt van 12 penningen. Later de naam voor munten van zes stuivers.

- Op het schellinkje zitten (op een goedkope plaats zitten, vroeger vooral in de schouwburg).

Duit van Overijssel 1765

Dubbele stuiver van Deventer (Daventria) 1707

Goudgulden van Zwolle op naam van Rudolf II (1590-1612)

Penning van Deventer van Hendrik II (1002- 1024)

Kwartje van Willem II 18400 - '49 (voorkant)

Kwartje van Wilhelmina (achterzijde)

Stuiver van Transisulania (=Overijssel) 1739
Deze stuivers werden bezemstuivers genoemd omdat de samengebonden pijlenbundel op een heidebezem leek.

Botdrager van Vlaanderen, zo genoemd vanwege het wapenschild op de rug van de leeuw.

Ruiterschelling van Overijssel 1680

Oord van Overijssel met afbeelding van Philips II

Cent van 1821 (onder Kon. Willem I)

Stoter van Leicester 1691 (Overijssel)

Florijn van Kampen (Campen) 1618

Daalder van Deventer (Daventria) 1686

Rijksdaalder van Overijssel 1620

Dukaton van Zwolle 1659

Stoter Naam voor diverse zilveren munten ter waarde van 2 1/2 stuiver, voornamelijk de 1/20 Philipsdaalder, uit de tijd van Philips II.

- Een pond boter voor een stoter.
- "Hij stapt zo fier als een haan van een stoter of een prins van biesjesdeeg" (uit: 'Willem Leevend' van de dames Wolff en Deken).

Stuiver In de Middeleeuwen ontstond een munt met de naam 'dubbele groot', later kwam de naam stuiver voor deze munt in gebruik. Tijdens de Republiek was de stuiver 8 duiten of 1/20 gulden. Sedert de vorming van het Koninkrijk is een stuiver vijf cent.

- Een stuivertje kan raar rollen (het kan vreemd gaan in de wereld).
- Daar is een aardige stuiver mee te verdienen.

Munt

- Met gelijke munt betalen.
- Ergens munt uit slaan.
- Klinkende munt.

Geld

- "Geld dat stom is, maakt recht wat krom is" (Cats).
- Geld in 't water gooien.
- Goed geld naar kwaad geld gooien.

Boven de deur van 's Rijks Munt in Utrecht staat:

"Het geld hier uit metaal verkregen,
Zij nooit ten vloek, doch steeds ten zegen."

Twentse uitdrukkingen

Ceant

- Het is wier um de ceantn te doen (het gaat weer om de pingping).
- Dat ding is gennen halvn ceant weard (dat ding is waardeloos).
- Hee is na op de ceantn (hij is gierig).
- Ik zing gen twee leedkes vuur enen ceant (ik vertel het maar een keer).
- Dat zal nen bestn ceant kostn (dat is duur).

Daalder

- Aj trouwt is nen daalder viefteen stuver weard (je moet delen).

- Hee mos achtntwintig nemn vuur nen daalder (hij moest met minder genoeg nemen i.c. f 1,40 i.p.v. f 1,50).
- "n Earstn klap is nen daalder weard", zer Jans, doe verkochn hee op slag ne ko ("de eerste klap een daalder", zei Jans, toen verkocht hij op het eerste bod een koe).
- Oe gat en n daalder is eenendertig (jij plus f 1,50 is f 1,55. Conclusie: jij bent niet meer dan een stuiver waard, ofwel, je kunt me wat).

Dubbelke

- Hee hef het biljart met dubbelkes belegd (hij heeft zijn geld in drank 'belegd').
- n Dubbelke möt ie dreemoal umdreain vuur aj t oetgeft ('n dubbeltje is veel waard, geef het niet te snel uit).
- Kön ie good schaatsnloopt of goa ie dubbelkes zeukn? (kun je goed schaatsen of ga je dubbeltjes zoeken = vallen).
- Tegn de muske möt ie der wal dubbelkesgaas oaverhen doen. (je kunt er het best fijn gaas overspannen tegen de mussen).
- Hee hef n peard dat op n dubbelke kan rondreain. (hij heeft een rijpaard dat heel kort kan draaien).
- Den mag ie vuur n dubbelke duur de knee boarn (hij is gierig).

Duujt

- Zöl wie de man der nen duujt an woa-gen? (zullen we er de man een duit aan wagen?).

Gulden

- Elk kind brech doezend guldn met (een kind is een schat aan vreugde).
- Hee hef vuur nen guldn verbeelding mer nog vuur gen dubbelke ceantn. (het is een kale opschepper).
- Aj nen guldn kot doot, bin ie hem kwiet (als je een gulden wisselt geef je het - kleine- geld gemakkelijk uit).

Kwartje

- Ie zölt geliek hebn: gef mer n kwartje (eigenlijk heb je ongelijk).
- Vuur n kwartje verkiekn op n ding van niks (tijd verspillen met niks).
- Aj vuur n dubbelke in de weeg bint legd,

kom ie nooit an n kwartje to (door je geboorte wordt je lot bestemd).

Penneke

- Hee is na gedoan: het is nen echt n pennekesvriend (hij is erg gierig, het is een duitendief).

Riksdaalder

- Bie n enen boer kriegt de riksdaalder jongn, bie n aander vret ze mekaar op (de een wordt rijker, boert goed, de ander wordt armer).
- Wat kearls plakt nen riksdaalder op het oag as ze ne vrouw zeukt (geld, bezit is de maatstaf voor het huwelijk).

Stöater

- Vief menuutn later treu hee al wear oaver de del as nen stöatersn haann. (vijf minuten later stapte hij al weer over de deel als een haan van een stoter).

Stuver

- Nen gespoardn stuver is tweemaal verdeen (een gespaarde stuiver is tweemaal verdiend: door te werken en door de verdienste van niet-uitgeven).
- Nen stuver kan raar roln in de wearld. (het kan merkwaardig verlopen).
- Hee lat zich vuur nen stuver nen boan-stok op n kop anscheapn (voor een stuiver mag je zijn hoofd gebruiken als habblok voor het punten van stokken).

Andere munten

- Het geet op slot van pertaansie aait um de klamoatn (uiteindelijk gaat het altijd om geld. Klamotte - Duits - betekent o.a. centen, duiten naast spullen, brokken en zelfs puin).
- Wel wat goods wil hebn mot dat apart berapn (als je iets goeds wilt hebben kost dat extra. Rappe= Zwitserse munt).
- Vuur n kasmenneke zet ik oe miene dearne oaver (voor een 'kasmenneke' mag jij mijn meisje overnemen. Een kasmenneke was een Duitse munt (15 cent), misschien van 'karsate'= munt met een kruis).
- Wie lotn der um met litter of meunt (we lootten erom met kruis of munt).

Geald

- Alle geald is gen kearmsgeald (er zijn

meer redenen om te sparen of uit te geven).

- Wel trouwt um het geald wördt vuur n oaln dag vergreald (wie om het geld trouwt wordt vroeg chagrijnig).
- Geald en tied: ie bint t zo kwiet (van geld en tijd ben je gauw af).
- Geald en ne vlo köj slecht wier vangn (geld en een vlo vang je niet gemakkelijk weer op).
- n Lesn slag dut n buul net zovulle as geald (wie credietwaardig is kan ook zonder geld kopen).
- Ginne vrouwe is zoo mooi as de vrie-haejd, ginnen keal is zoo mooi as zin geald (geen vrouw is zo mooi als de vrijheid, geen kerel is zo mooi als zijn geld. Zeemansliedje).
- Vuur geald is alls te koop, behalvn ne nieje hoed (voor geld is alles te koop, behalve en nieuwe huid).
- Geald is neet släch, geald is good, t is mer net wat oj dr met doot (geld is niet slecht, geld is goed, 't is maar net wat je ermee doet).
- Wo mear geald, wo mear zorgn! (waar meer geld is, daar zijn meer zorgen).
- In de weald geet t um t geald mer van binn um wasn en winn (in de wereld gaat het om het geld maar van binnen om groeien en winnen).
- Wee t geald hef kan onbeschoft wean, wee t neet hef kan t ok wean (wie geld heeft kan onbeschoft zijn, wie het niet heeft ook).
- Woer t geald is zee j woondren, woer t neet is huer 'j t doondren (waar geld is zie je wonderen, waar het niet is hoor je het donderen).
- Wat is in disse weald, ne knippe zoondr geald? (wat is in deze wereld een beurs zonder geld?)
- In d'aandre zin iej zelf de knippe, woer t zeangn en rouw in wort oetteteald (in de andere wereld ben je zelf de beurs waar zegen en rouw in wordt uitgeteld).

J. Koning

Met dank aan:

A.L. Hottenhuis uit Zenderen, J.T.G. Oude Veldhuis uit Enschede en G.H. Vloedveld uit Delden. Holleman-Munten in Enschede voor de foto's.

Een caraco in de kelder

Nee, deze 'caraco' is niet het bekende ijsje. Het gaat hier om een van de aardigste kledingstukken uit de kollektie van de Oudheidkamer 'Twente'.

Zij hangt in de 'kelder' van het museum in de kast. Tussen een bedrukt katoenen biedermeier japon uit de kollektie Harmsen (Vriezenveen) en een crème-keurig zijden ensemble van rond 1865 waarvan de herkomst (nog) niet vastgesteld is.

Ze hangt in het gedeelte waar geen sprake is van wat wij 'streekdracht' noemen. Dat was na haar tijd.

Dit jak is wel beschreven, maar omdat er zo weinig van bekend is zullen we het eens nader bekijken.

Het volgende staat op de archiefkaart:

"Het jak is gemaakt van Hollandse Sits, witte katoen met rood/blauw rankenmotief bedrukt, en gevoerd met groffe witte katoen.

Het jak heeft driekwart mouwen met rond de elleboog een enigszins gerimpelde losse strook. Vanuit de taille achter een klokkende schoot. Achter langer dan voor.

Het midden van de achterschoot is zeer sterk geplooid. Het achterpand loopt in een v-vorm uit vanaf de schouders tot aan de taille. De hals is vierkant en aan de voorkant lager uitgesneden dan aan de achterkant. De ingezette voorkant is in de taille los uitlopend in tweeën gedeeld en sluit met 14 koperen haakjes en ogen. Het gaat hier waarschijnlijk niet om een daags jak. De datering: Niet later dan 1800."

Tot zover de gegevens op de kaart.

Voor wat die datering betreft, de caraco's hebben van 1750-1780 een opvallende schoot, ingenaaide vestpandjes, en haken en ogen i.p.v. een vetersluiting. Door de vestpandjes meer of minder in het jak te naaien kon het jak wijder of nauwer gemaakt worden.

Verder had men aan het eind van de 18e eeuw een voorkeur voor sits met witte ondergrond. Dit had te maken met de kleding die toen in de hogere kringen opgang maakte. De neo-klasseke kleding van witte mousseline (empire).

In de tweede helft van de 18e eeuw werd het jak onder de naam caraco of 'jukaatje' een modieus kledingstuk.

Aan het eind van de 18e eeuw komt ook in burgerlijke kringen steeds meer de 2-delige japon met getailleerd jak, korte schoot en half lange mouwen in de mode. Vooral gegoede vrouwen vertoonden zich graag in sitsen exemplaren, maar ook voor

1. Caraco-jak, collectie OHK inv.nr. KT6

de lagere standen bleek de dracht betaalbaar door het grote aanbod van goedkopere Europese katoendruk. Dit werd ook wel Hollandse sits genoemd.

Wat betreft Europese katoendruk, hiermee wordt de op Indische wijze bedrukte katoen bedoeld. Het met de hand beschilderen van stoffen was tijdrovend en duur. De Europese katoendruk was goedkoper.

De uit India geïmporteerde katoen was grof, de vezel was te kort en te glad om er een goede draad van te maken. Pas na de uitvinding van de spinmachine door Arkwright in 1771, werd het in Europa mogelijk katoen zo te spinnen dat de draad sterk en glad genoeg was om ook te gebruiken als kettindraad. Eerder werd katoen samen met wol gebruikt.

In Frankrijk en Engeland ging men deze in Europa vervaardigde katoen bedrukken. In Nederland echter hield men vast aan het bedrukken van de uit India geïmporteerde groffe katoen, die duurder en van mindere kwaliteit was. Dat leidde uiteindelijk tot de ondergang van de Nederlandse katoendrukkerijen.

De stof van 'ons' jak is vrij grof en derhalve waag ik te veronderstellen dat het hier om een in Nederland bedrukte stof gaat.

Le Rouge, (een Franse ingenieur, aangehaald in Franz Jostes' Westfälisches Trachtenbuch) heeft afbeeldingen gemaakt van kleding in Münsterland. Een afbeelding uit de tijd kort voor de Franse Revolutie is te vinden in het in 1787 in Parijs uitgegeven werk over Engelse tuinen van bovengenoemde ingenieur.

Daar wordt o.a. het Bagno bij Burgsteinfurt behandeld en Le Rouge voegt daar wat afbeeldingen met kleding uit Münsterland aan toe. De landelijke kleding ziet er eigenlijk net zo uit als de burgerlijke stadsmode van die tijd. Er is een vrouw afgebeeld in vermoedelijk zondagskleding. Zij draagt ook het caraco-jak met de lage halsuitsnijding.

De brede omslagen rond de ellebogen zijn waarschijnlijk, net als bij ons jak, los aangezet.

De door Le Rouge afgebeelde caraco lijkt eveneens van witte katoen te zijn, bedrukt met een kleurig patroon.

2. Vrouw uit omgeving van Münster 1787, uit: Franz Jostes Westfälisches Trachtenbuch

In het décolleté wordt een witte halsdoek gedragen, het zgn. fichu. De vrouw draagt er een effen blauwe rok bij en daarover een smal wit schort. Op haar hoofd de zgn. dormeuse met een kantje afgezet. Caraco-kostuum met dormeuse waren in die tijd vrij modieuze kleding voor de mid-den en onderlaag, zowel in de steden als op het platteland. Deze mode was heel algemeen en werd door boeren en burgers gedragen.

De snit en stofkeuze verschilden ook niet veel. De luxe van de stof gaf een verschil aan tussen rijk en arm. Eenvoudige jakken werden met veters gesloten in plaats van met haken en ogen.

De dracht was ook populair bij de aristocratie, al werd dan geen schort gedragen en geen fichu in het décolleté.

De mensen op het platteland konden zich deze en andere zaken aanschaffen, doordat in de loop van de 18e eeuw zich in de kleinere steden en dorpen veel handwerklieden van allerlei slag vestigden. Er was van alles te koop. In de stad was de concurrentie te groot geworden en er viel op het platteland ook best te verdienen. Zo vestigden zich goud- en zilversmeden, kopersmeden, klokkenmakers, blauwververs, kleermakers, hoedenmakers, dansleraren, bankiers etc.

Veel van deze beroepen hebben direkt of indirekt met de vervaardiging van kleding en aanverwante zaken te maken. Het gevolg was dat bijna alle modieuze stoffen uit die tijd in de regio zelf aangeschaft konden worden. Doordat de producent middels de handelaar kleding in allerlei kwaliteiten op de plek zelf kon aanbieden, kon het aanbod geheel afgestemd worden op de smaak van de plaatselijke bevolking, zodat de kleding van deze 'groepen mensen' eenvormig werd.

Uiteindelijk ontstond zo een streekdracht.

R. Luiten

Literatuur:

- Jostes. Franz: *'Westfälisches Trachtenbuch'*, Münster 1961.
- Ottenjan. Helmut: *'Bauernhauser, Bauernstuben, Bauerngarten, Bauernkleidung'*. Uitg. Museumsdorf Cloppenburg 1989.
- Arnolli. Gieneke / Sytske Wille-Engelsma: *'Sits exotisch textiel in Friesland'*. Zwolle 1990
- Schmitz. Gerda: *'Kleidung in Münsterland 1750-1870'* in: *'Mode, Tracht und Regionale Identität'*. Uitg. Museumsdorf Cloppenburg 1985.

Tentoonstellingen

'Concordia res parvae crescunt' 1892-1992

Naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde wordt in 1992 op verschillende plaatsen in het land aandacht besteed aan de Nederlandse muntslag in de loop der eeuwen.

Niet alleen het Koninklijk Penningkabinet in Leiden en het museum van 's Rijks Munt in Utrecht, maar bijna alle grote en veel kleine musea zullen hun numismatische bezit tonen.

Zo zal in de loop van dit jaar in het Rijksmuseum Twenthe te Enschede de fraaie collectie Wederoperpenningen van de Oudheidkamer 'Twente' te bezichtigen zijn. (De in de 'aktiviteitenkalender voor het Ned. Numismatisch Jaar 1992' aangekondigde expositie in de periode 8 mei tot 28 juni komt door omstandigheden te vervallen)

Het Palthuis in Oldenzaal wijdt van 16 mei tot 21 juni 1992 een tentoonstelling aan 'Muntvondsten in Twente'; het Stedelijk Museum in Zutphen houdt van 8 juni tot 9 juli een tentoonstelling van in Zutphen geslagen munten; in Deventer zijn in de Waag munten te zien die in vroeger eeuwen in Deventer geslagen zijn en deel uitmaken van een permanente tentoonstelling.

Maar ook tal van kleine musea in Twente en de Achterhoek, zoals in Winterswijk, Aalten, Groenlo, Rijssen en Vriezenveen zullen aandacht aan de munt- en penningkunde besteden.

Verschenen boeken

Nus, J. van (red) *'De verdwijnende grens'*, (Hengelo 1991)

ISBN ontbreekt

Prijs f 17,50.

Dagblad Tubantia Hengelo. Bundeling artikelen gedurende de maand juli 1991 gepubliceerd in Dagblad Tubantia/Dagblad van het Oosten/ Hengelo's Dagblad.

Historische kaart: een gemiste kans

Op donderdag 28 november 1991 werd in het Rijksmuseum in Enschede de 'Historische Kaart van Twente' gepresenteerd. Een initiatief voortvloeiende uit de werkzaamheden van de commissie markegrenzenonderzoek. In het enthousiasme waarmee men een deel van de verzamelde gegevens wilde presenteren, hebben de heren J.J.H. Meijer (voorzitter), D. Taat, H.J.A. Engelbertink, J.G.M. Oude Nijhuis en A.J. Kers voor een uitwerking gekozen die in een aantal opzichten discutabel en als 'kaartbeeld' ronduit misleidend is.

In het Tekstboekje stelt H.J.A. Engelbertink vast dat "we in Twente aan het einde der Middeleeuwen 1482 boerderijen aantreffen". Het door Engelbertink genoemde aantal is ontleend aan twee 15e eeuwse schattingsregisters, losse publicaties en verschillende informanten. Naar zijn mening is het daardoor mogelijk, "een zo compleet mogelijk overzicht van alle in geheel Twente omstreeks 1500 voorkomende boerenerven" te presenteren. De vaststelling 'alle' is helaas ver bezijden de waarheid. In de nederzettingen met stadsrechten, Ootmarsum (1325), Oldenzaal (voor 1249), Enschede (1325), Delden (1333), Almelo (1420), Rijssen (1243), Goor (1263) en Diepenheim (voor 1602) treffen we namelijk ook een groot aantal boerderijen aan. In wezen waren de acht stadjes in Twente grote esdorpen waar een gering aantal handwerkslieden en stedelijke elite woonde en de meerderheid van de bevolking zich met landbouw op de nabijgelegen essen bezighield.

Het Verpondingsregister uit 1601 geeft een indicatie over de aantallen boerderijen in de verschillende stadsgerichten: Ootmarsum 70, Enschede 57, Delden 75, Goor 47, Rijssen 106 en Diepenheim 42 (Almelo en Oldenzaal ontbreken).

Het is bepaald geen slag in de lucht om te veronderstellen dat er ook in 1500 honderden (!) boerderijen in en rond de acht stadjes hebben gelegen. Op de kaart noch in het bijgaande boekje wordt over deze aanwezigheid informatie verschaft.

Het gevolg van deze omissie - er ontbreken ook verschillende boerderijen op het 'platteland' van Twente waarover gegevens voorhanden zijn - is de presentatie van een kaartbeeld dat aanleiding geeft tot een groot misverstand, omdat de bevolkingsconcentraties in de stadjes niet als zodanig staan aangegeven! Hierdoor lijkt het net of Twente in de Middeleeuwen alleen maar verspreide bewoning kende in de vorm van hoevezwermen en kranesedorpen.

Behalve de acht stadjes maken de kerken in Wierden, Vriezenveen, Tubbergen, Markelo, Losser, Haaksbergen, Enter, Denekamp, Borne (Weerselo) en Albergen kloosterkapellen) duidelijk dat daar ook sprake moet zijn geweest van een concentra-

tie van mensen, want zonder kerkgangers geen kerk. Uit de 'punten' (boerderijen) en 'plustekens' (kerken) op de kaart komt dit verband niet duidelijk naar voren.

Als topografische ondergrond van de historische kaart is gekozen voor een militaire kaart (opgemeten tussen 1846 en 1851). In zijn toelichting op 28 november stelde Kers vast dat deze keuze te maken heeft met de overeenkomsten op het gebied van landschap en landinrichting.

Naar mijn mening stapt Kers met deze opvatting wel erg gemakkelijk heen over een aantal verschillen. In 1850 woonden er in Twente bijna 80.000 mensen, terwijl dit aantal voor ca. 1500 op 20.000 moet worden geschat. Een verschil van 60.000 mensen heeft niet alleen invloed op de omvang van steden en dorpen, maar ook op het in gebruik zijnde landbouwareaal, veenwinning (brandstof) en ontginning (landbouwgronden) en het wegenpatroon. Op de 19e eeuwse kaart treffen we verder uitgestrekte heidevelden aan, maar in de Middeleeuwen was Twente nog zeer bosrijk. Dit blijkt onder andere uit het voorkomen van wolf, edelhert en wild zwijn. Het uitsterven voor 1800 onderstreept het verdwijnen in Twente van de biotoop van deze dieren.

Door voor de militaire kaart te kiezen krijgt de koper ook geen antwoord op de vraag 'waarom bewoning op die plaatsen'. Een antwoord op deze vraag is wel te krijgen wanneer we de boerderijen - niet alleen die uit de schattingsregisters maar ook degene die voorkomen in niet door de werkgroep gebruikte bronnen - intekenen op een bijgewerkte geomorfologische kaart van Twente.

De werkgroep had op dit punt een voorbeeld kunnen nemen aan de provinciaal archeoloog dr. A.D. Verlinde, die van zo'n kaart gebruik maakte om de verspreiding van urnenvelden in de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd weer te geven. Niet alleen landbouwers in de prehistorie hebben namelijk belang gehad bij reliëf en vruchtbare ondergrond maar ook de boeren in de Middeleeuwen.

Door deze wijze van presentatie wordt tevens gesuggereerd dat de boerderijen ongeveer vijf eeuwen op dezelfde plaats hebben gestaan. Waarschijnlijker is dat de huisplaats in de tijd opschoof. Met uitzondering van het skelet ('gebinte') gingen het dak van stro en de wanden (leem en vlechtwerk) van een boerderij ongeveer 30-40 jaar mee. Men kon vervolgens nieuwbouw op dezelfde plek plegen of het gebinte elders op het erf herplaatsen. In het laatste geval schoof de boerderij telkens een stuk op. Het kwam in het verleden ook regelmatig voor dat een boerderij door brand werd verwoest. De vernietigende invloed van de Tach-

tigjarige Oorlog in Twente moet op dit punt ook niet worden onderschat! Het is waarschijnlijker dat men in de buurt van de ruïne ging herbouwen dan dat men eerst de verbrande resten ging opbouwen. De intekening op de kaart is daarom de 19e eeuwse ligging van de huisplaats.

Met betrekking tot de watermolens is de werkgroep bijzonder vermetel te werk gegaan. "Zouden we ons baseren op de tot dat jaar in schriftelijke bronnen vermelde watermolens, dan zouden we slechts een pover aantal kunnen optekenen. Daarom is een andere redenering gevolgd, die uiteraard discutabel is. We hebben daarom in de kaart alle molens, vermeld in 'Molens Mulders Meesters', voorzover niet aanwijsbaar gesticht na 1500, opgenomen", aldus J.J.H. Meijer in zijn verantwoording.

Het feit dat op de kaart een groot aantal 'eenzame' molens voorkomen - net als bij de kerkgebouwen moesten er ook voor de molens op loopafstand de nodige mensen wonen - onderstreept hoe 'discutabel' en onwetenschappelijk Meijer te werk is gegaan.

Verder is het jammer dat de werkgroep niet de moeite heeft genomen om aan te geven, dat er rond 1500 ook windmolens in Twente voorkwamen.

Er wordt verder ook geen melding gemaakt van de aanwezigheid van andere gebouwen zoals stadhuizen (waarover historische informatie voorhanden is) en burgerhuizen en van de hutten van landloze paupers en 'brincsitters' in Twente. Ook al is van de laatste sociale groep de preciese woonplek niet weer te geven, zij hebben ook deel uitgemaakt van de bevolking in de Middeleeuwen.

Conclusie

Door de beperkte bronnenkeuze en de weinig kritische interpretatie van de gehanteerde gegevens, evenals de keuze van de TMK-kaart als ondergrond, worden bij het publiek suggesties gewekt op het vlak van bewoningsgeschiedenis, bouwwerken en landschap die voor een deel aantoonbaar niet stroken met de situatie in de Middeleeuwen.

Een onderwerp als een historische kaart ca. 1500 verdient ook niet een zo'n summier verantwoordelijkheid als het bijgeleverde tekstboekje waar overigens verschillende fouten in staan (o.a. de volgorde van de boerderijen in de Marke Zenderen/Borne).

De presentatie had naar mijn mening gepaard moeten gaan met een boek, waarin de gegevens in een context worden geplaatst en waarin sprake is van een uitgebreide bronvermelding en wetenschappelijke verantwoording. Kortom een gemiste kans die hopelijk in de toekomst wordt rechtgezet, want de gegevens die we over de bewoning in de 16e eeuw bezitten verdienen het om op een doordachte wijze te worden gepubliceerd en kartografisch te worden verwerkt.

Dick Schlüter

Reactie op Schlüters' kritiek op historische kaart

De heer Schlüter heeft een zeer uitvoerige reactie gegeven op de door ons gepresenteerde 'Historische kaart van Twente ca. 1500'. Hij is van mening dat deze publicatie een gemiste kans is vanwege een aantal in vorenstaand artikel vermelde redenen.

We zullen puntsgewijs op de bezwaren van de heer Schlüter ingaan en daarbij dezelfde indeling hanteren als hij doet.

Boerderijen.

Schlüter betoogt, dat er in Twente aanzienlijk meer boerderijen aanwezig waren dan de door ons vermelde, aangezien er in de steden ook een groot aantal boerderijen zou zijn geweest.

We zijn het met hem eens, dat er in de steden enige vorm van agrarische bedrijvigheid zal zijn geweest, getuige het fenomeen 'stadsweiden'. Echter, die kan slechts een geringe omvang hebben gehad vanwege de zeer beperkt beschikbare grond. Immers, de stedelingen hadden geen mogelijkheden in de de steden onmiddellijk omringende marken. De verschillende door de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis gepubliceerde markerechten geven duidelijk aan welke personen gerechtigd waren tot gebruik van markegronden, n.l. de markegenoten, die met naam genoemd worden. De honderden boerderijen van Schlüter in de Twentse steden achten we een slag in de lucht en niet aantoonbaar.

Kaartbeeld.

De door ons gebruikte ondergrond hebben we gekozen vanwege een aantal motieven. Het eerste motief was, dat het een kaart van ons gebied betreft, die dicht ligt na de Markeverdeling van omstreeks 1850. Landschappelijke, stedelijke, demografische, infrastructurele en agrarische ontwikkelingen hebben zich daarna in een hoger tempo ontwikkeld. Daarnaast bevat die kaartondergrond een globaal beeld van de Twentse steden, nog grotendeels binnen de in de vroegere eeuwen aangelegde wallen, hagen en/of grachten. Bovendien is via deze ondergrond nog de parallel naar huidige toestanden te trekken.

De schaalkeuze voor het weergeven van informatie op kaarten vindt niet plaats "vanwege praktische overwegingen". Bij het ontwerp gaat de kartograaf na welke de meest geschikte schaal is om de informatie nog duidelijk en leesbaar aan de gebruiker te presenteren. Schlüters suggestie dat er ge-

kozen is voor de TMK "omdat het landschap toen veel overeenkomsten vertoonde met de situatie in 1500" komt voor zijn rekening. Immers in het Tekstboek staat in de verantwoording voor de keuze van de ondergrond dat in 1850 "ook toen het landschap niet meer gelijk was aan dat uit 1500, maar daar toch veel dichterbij lag dan de huidige toestand".

We hebben om de vermelde redenen deze keus gemaakt.

Ligging.

We zijn het eens met Schlüter, dat we op de kaart niet de exacte ligging van de boerderijen in 1500 hebben kunnen realiseren. Inderdaad hebben boerderijen 'gewandeld', d.w.z. zijn er nieuwe behuizingen opgetrokken naast nog niet afgebroken voorgangers. Echter, steeds voltrok zich dit binnen de 'omtuining' van het erf, oorspronkelijk het enige stuk grond in de markegemeenschap, waar de eigenaar/bewoner volledige eigendomsrechten kon doen gelden. Men leze er de markeboeken maar op na.

Binnen de schaal van de kaart is dit voor het kaartbeeld niet van belang.

We achten de door Schlüter betoogde niet vanzelfsprekende honkvastheid der boerderijen, zoals hiervoor aangegeven, onvoldoende bewezen. We blijven van het tegendeel uitgaan, namelijk dat de erfligging een vast gegeven was.

Watermolens

Dat Schlüter het niet eens is met onze aanpak van de watermolens, is zijn zaak. We hebben voldoende onze keuze verantwoord, zodat ieder die het hier niet mee eens is zijn eigen conclusies kan trekken. We achten derhalve de opmerking van onze criticus over onwetenschappelijkheid beneden het peil van zijn overige betoog en geheel buiten de discussie.

Over lokatie der watermolens verwijs ik naar mijn opmerkingen rond de lokatie van boerenerven. Voor de herbouw van watermolens op een andere plaats verwijs ik naar de in het standaardwerk van Hagens gemaakte opmerkingen over dergelijke operaties, die aantonen dat zo'n verplaatsing uitermate moeilijk te realiseren was.

Tenslotte hebben we inderdaad geen burgerhuizen, stadhuizen, hutten van landloze paupers en 'brincsitters' vermeld. De beschikbare documentatie hierover is dermate fragmentarisch, dat we daarmee alleen maar een scheef en misleidend beeld hadden kunnen geven. Echter, en dat geldt ook in het algemeen: men moet het Tekstboek gebruiken als documentatie van wat wèl en waarom op de kaart vermeld staat en niet als documentatie van wat er niet op staat.

Schlüters opmerking over het dubieus zijn van de vermelding van bepaalde havezathen laten we voor zijn rekening: we hebben hierover uitvoerig de heer Gevers, die geldt als echte deskundige op dit terrein, geraadpleegd.

Conclusies.

Het spreekt voor zich, gezien onze reactie, dat we de conclusies van Schlüter volstrekt niet delen. We hebben de opvatting, dat we via een goed gedocumenteerd tekstboek, waarin keuzen over het op de kaart vermelde helder staan verwoord, hebben bijgedragen aan de vergroting van het inzicht in het beeld van Twente anno 1500. Verdere gedeelten studie zal dit beeld nog kunnen vervolmaken.

Wat we wel zeer betreuren is, dat we achteraf hebben moeten vaststellen, dat een aantal door ons benaderde organisaties, ondanks de aldaar aanwezige kennis, niet heeft willen reageren op destijds door ons toegezonden concept-kaartfragmenten. Zonder dit nu in alle gevallen in detail te weten moeten we vaststellen, dat daardoor een aantal boerderijen niet geheel juist is ingetekend. Daarnaast is de nummering van de boerderijen onder Zenderen onjuist weergegeven. Voor zover we dit hebben kunnen nagaan hebben we alle kopers de verbeterde pagina's 35 en 36 toegezonden. Bezitters van de kaart, die nog niet zo'n wijziging ontvangen hebben, kunnen deze schriftelijk aanvragen bij de Oudheidkamer 'Twente', Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede.

Verder willen we graag, dat ieder die aanvullingen of verbeteringen op de kaart kan geven, dit aan ons doorgeeft op voormeld adres. Alle reacties zullen opgenomen worden in ons documentatiearchief. Hierdoor ontstaat voor verder onderzoek een nog beter uitgangspunt.

Namens de Werkgroep Historische Kaart

J.J.H. Meijer

Woo sprek ie oe medemeans an? (2)

Wie volgt wier de neie Taalgids. In de vurige oflewering joar 1911, no 1915: t artikel 'De ondergang van het voornaamwoord du', schrevn duur J.A. Vor der Hake. In de middeleeuwn (M.E.) koump vanoet t zuudn 'ghi' opdringn, dat 'du' a gaauw hef owwermeesterd. Dat 'ghi' har in de noordelike gewestn dezölfde gebroekswerde as 'ji', wat doar vuurkwam. In de M.E. literatuur wördt t 'du'-gebroek minder. Ie kwam t tegn in stemmingsstukn, bie staandsverschil, in moraliserende en biebelse geschriftn. t Lengst hól t staand in n biebel. In de loop van de 16e eeuw mos t de stried opgevn vuur 'ghi'.

De oorsprong van 'du' in n biebel lig vuur de haand; t Latiense origineel hef 'tu' as pronomen vuur t eankelvoald. In 1477 kwam ne Nederlandse vertaling oet van t oold testameant: 'du' in t eankelvoald en 'ghi' in t meervoald. Noa 1513 is t 'du'-gebroek beteun. 'Du' wördt in zoawat alle gevaln vervangn duur 'ghi'. Toch woln ze doomoals ok a teruw noar t oolde, want in 1562 kwam ne biebelvertaling met n keurig 'du'-gebroek. Mer drei joar later kwam der as reactie ne neie vertaling, waarin ze de vrömde 'Hoogduytsche of Oosterse termen als du bist, du salst' woln vermiedn, umdat dat nich meer onder t gewone volk wördn gebroekt en ze woln toch geern zoavól möglik biebelse verkoapn. In de Zuid-hollaandsche synode van 1595 wör zegd, dat 'du' nich meer in de 'gemeente taele' vuurkwam, d.w.z. in de taal van Broabaant, Vlaandern, Zeel-aand, Hollaand en Utrecht; de Freazn woln 'du' holdn in n biebel (de aandere gewestn zoa-as t Owwersticht spöln ja genne rol). t Gewone volk gebroekt bie oetzondering nog wat van 'du', at ze nen aandern bestraf't of verlakschouwt in verbinding met 'salst, hebst, bist enz'. Wa bleaf in n biebel de objectsvorm 'dy' en bezittelik vuur-

naamwoord 'dyn' bestoan tot 1618. Doo was dat ok ofloopen. Ze vundn dat dei vormn nich meer in gebroek warn en boetndat ok "eene rouwe onaengename ende ongewone geluyt den Nederlantschen ooren gheven".

Wördt vervolgd.

H. Engelbertink

Boek en Blad

Enschede en de Hooge Heeren, deel 2

Tegelijkertijd met de tweede druk van deel 1, verscheen eind 1991 bij Uitgeverij Broekhuis te Hengelo deel 2 van 'Enschede en de Hooge Heeren' van Benno van Delden.

Terwijl deel 1 grotendeels gewijd is aan de vrijetijdsbesteding van de 'Hooge Heeren', komen in deel 2 voornamelijk de "ongemakken des lijfs", de problemen betreffende de gezondheid welke zelfs de 'Hooge Heeren' niet naar hun hand konden zetten, aan bod. Zo wordt er onder meer aandacht besteed aan enkele kuurreizen en aan een beroemde 19de eeuwse arts te Gildehaus in Duitsland. Daarnaast passeren weer allerlei 'faits divers' de revue.

De ondertitel - 'Tijdsbeeld van het voorbije Enschede' - suggereert echter meer dan het boekwerkje (86 pag.) waarmaakt. Een historisch juist tijdsbeeld wordt immers niet gecreëerd wanneer ca. 30% van de inhoud aan de fantasie van de auteur is ontsproten. Bovendien is het als gevolg van het bronnenmateriaal - reisverslagen, dagboekfragmenten, briefwisselingen, anecdotes - onvermijdelijk nogal subjectief van karakter.

Al met al is het toch een vermakelijk - het taalgebruik van de 'Hooge Heeren' was niet altijd even fijnzinnig - en vlot leesbaar boekwerkje geworden dat de lezer een ongedwongen blik in de Enschedese fabrikantenwereld gunt.

A.L.A. W.

Delden, Benno van, *Enschede en de Hooge Heeren, deel 2. 't Vleisch is better dan de butkes*. Tijdsbeeld van het voorbije Enschede (Hengelo 1991)

ISBN 90 70162 458

Prijs f 25,-

Toverij in Oost-Nederland

Tussen ongeveer 1480 en 1680 was er in Europa sprake van vervolging van mensen die met toverij in verband werden gebracht. Hoewel de titel anders doet vermoeden, richt dit boek zich op de gebeurtenissen in Twente. Aan de hand van schriftelijke bronnen, aanwezig vanaf de 16de eeuw, en volksverhalen die ook nu nog de ronde doen, schetst de auteur het historisch verloop van het geloof in toverij.

Uit de schaarse en vaak fragmentarische gegevens die met veel moeite bijeen zijn gesprokkeld, is een afwisselend en boeiend verslag ontstaan, waarin naast de weergave van de grote lijn ook plaats is gemaakt voor details.

Vanaf het eind van de 16de eeuw keerde de elite zich af van het geloof in het bestaan van magie in het dagelijks leven: de laatste gerechtelijke beschuldiging dateert van 1618, maar de lagere standen bleven desondanks het magisch universum nog ruim tweehonderd jaar trouw. Tot 1800 blijft de 'betoverde wereld' een wezenlijk onderdeel van het dagelijks leven.

In 1823 vond in de buurtschap Deldenerbroek, bij Delden, ten overstaan van de buurtbewoners nog een waterproef plaats. Hierbij werd de gewaande toverheks ontkleed en voorzien van een stevig touw te water gelaten in de Twickelervaart, waarin zij terstond naar beneden zank, waarmee "aangezien heksen over water konden lopen en niet zonken", de onschuld van de arme vrouw afdoende was bewezen.

In Glanerbrug vond in 1906 nog een mishandeling van een oude vrouw plaats vanwege de vermeende betovering van een kind en tot halverwege de 20ste eeuw speelde het klooster in Zenderen een belangrijke rol als het ging om hulp bij onttovering van mens of dier.

Tot op de dag van vandaag zijn er onder de plaatselijke bevolking nog verhalen over hekserij in omloop, al neemt dit nu wel snel af. Het is daarom te hopen dat amateur-historici en folklore-onderzoekers, hiervan nog zoveel mogelijk zullen vastleggen. Deze studie geeft hiertoe een goede aanzet. Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk 'Hoofdpijnen en interpretaties', waarin de Twentse resultaten worden gespiegeld met het voor de Noordelijke Nederlanden en de Duitse grensstreek bekende materiaal. Een bibliografie, een lijst van in dit boek behandelde toverijgevallen en persoonsplaats- en zakenregisters maken het geheel hanteerbaar als naslagwerk.

A.J.B.

Schlüter, drs.D., *Betovering en vervolging; Over toverij in Oost-Nederland tussen de 16de en 20ste eeuw.*

Twente Akademie Reeks 4, Uitgeverij Broekhuis Hengelo ISBN 90 70162 555, prijs f 29,90.

Acht eeuwen Stift Weerselo

Juli 1991 verscheen de derde druk van W.H. Dingeldeins welbekend boek 'Acht eeuwen Stift Weerselo'. Blijkt dus wel, dat het nog steeds een gewild boek is. En terecht.

Reeds in de tweede druk werd Dingeldeins spelling aangepast maar het bleef geheel zijn tekst en taalgebruik. Daarbij bleef en blijft het een interessant, goed leesbaar geheel. Voegen we daaraan toe Dingeldeins nauwkeurigheid en betrouwbaarheid in de weergave van de historie en we hebben hier een nog steeds onvervangbaar werk over het enige middeleeuwse Twentse klooster - later stift - waarvan nog gebouwen zijn blijven bestaan.

Deze derde druk is voorzien van een aanvulling aan de hand van F. Prak over de jaren 1976-1990. Het is een kleine kroniek van de restauratieperiodes met name met de Rijksoverheid, die plaats hadden voordat uiteindelijk het algehele herstel van het Stiftscomplex en het nabijgelegen Vicariegebouw zijn beslag kreeg.

Misschien verschijnt er ook nog wel eens een vierde druk. Hopelijk worden daarvoor dan eens nieuwe foto's of foto-afdrukken gebruikt.

Van harte aanbevolen.

H.H.

Dingeldein, W.H., *'Acht Eeuwen Stift Weerselo'*, (Hengelo 1991)

Derde druk. Uitgeverij Broekhuis Hengelo. ISBN 90 6693 381, prijs f 9,90.

Vespertied

Vanuit een zeer persoonlijke visie vertelt de schrijver over het voorbije Twente, over de oude, besloten gemeenschap, waarin hij zijn jeugd jaren heeft doorgebracht. Al schrijvend probeert hij de breuk met het verleden te herstellen. Het vastleggen van de herinnering aan vroegere normen en waarden voor het heden en de toekomst is voor Haverkate een kwestie van zelfbehoud. Zijn verleden maakt deel uit van degene die hij nu is.

In deze derde bundel over "Twente en de Twentenaren" betreffen de verhalen de gebeurtenissen, maar vooral de mensen uit de hele streek. Voor het voetlicht verschijnen uiteenlopende personen als: de inwoners van Enter, de Enschedese textielbaronnen, een sigarenverkoopster uit Haaksbergen, de laatste vrouwe van Twickel, de pastoor van de St. Lambertus in Hengelo en de predikanten van Rijssen.

Daar, waar de nostalgie wordt ingehaald door de directe waarneming, is de auteur op zijn best. Het sterkst zijn de beschrijvingen die steunen op wat hij zelf op zijn vele tochten door Twente heeft gezien en meegemaakt.

A.J.B.

Haverkate, H., *Vespertied; Over Twente en de Twentenaren* (3). Derde bundel van eerder in de *Twentsche Courant* verschenen bijdragen. Uitgeverij Boekhandel Broekhuis Hengelo, 230 pp., ISBN 90 701 6235 0, prijs f 34,90.

Verschenen Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Aold-Hokseberge, 1991, no. 4.

W.E. ten Asbreuk en J.G.L. Overbeeke, *De Rouwenhorstererven in de marke Boekelo (slot)*, p. 1558-1563.

W.E. ten Asbreuk en J.G.L. Overbeeke, *Het erve Heuperman in Brammelo (I)*, p. 1564-1571.

H.J.J. ten Hagen, *Grepen uit de Haaksbergse gerichtsprotocolen (1628/29)*, p. 1572.

Heemkunde gemeente Weerselo, 1991, no. 40.

G.J. Welberg, *Kornelis Vosmeer (3), De opvolgers van Kornelis tot aan de 19e eeuw*, p. 9-13.

T. Blenke, *De boerderij Reef (2)*, p. 17-19.

J.H.R. Wiefker, *Het archief van de gemeente Weerselo*, p. 22-26.

R. Rorink, *Oplossing voor het gemeente-archief van Weerselo*, p. 28.

H. Engelbertink, *Maarke Rossum, deel 38*, p. 29-32.

Oald Hengel, 1991, no. 6.

J. Schwertasek, *December een eeuw geleden*, p. 123-124.

H. van Baaren, *De petroleumventers van de Auto-maat bevoorrad via het Golsterrein*, p. 125-126.

H. Cahn, *Overpeinzing bij een foto (van de Nieuwstraat)*, p. 127.

H. Reynders, *Emsdetten*, p. 129.

Een Hengeloër van vroeger (J.G. Staal), p. 131.

J. Schwertasek, *De straat waarin wij wonen, Bornsestraat, Bosmansweg, Bothastraat*, 133-136.

H. Reynders, *De inventaris van Het Huys Hengelo II*, p. 137-139.

'n Sliestein, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1991, no. 28.

A.B. Jannink en K.J. Uildriks, *Hof te Berenbroek in buurtschap Broekheurne voorbeeld Oost-Twentse landelijke bouwkunst*, p. 3-5

K. Brouwer (e.a.), *Watertoren na honderd jaar nog functioneel*, p. 7.

D. Taat, *Enschede op Overijssels oudste kaarten*, p. 10-11.

T. Wiegman, *Vijftig jaar geleden in Mauthausen: Grote groep Enschedese joden door nazi-Duitsers omgebracht*, p. 13.

T. Wiegman, *"Zusters Achter 't Hofje" begonnen eeuw geleden met Protestantse Ziekenverpleging*, p. 14-15.

T. Wiegman, *Ligging van de Ypkemeulen*, p. 15.

W.F. Schweizer, *Uit het verleden van het erve Schipholt (4): Noordelijk van het Schipholt is in de zeventiende eeuw het Lutje Schipholt ontstaan*, p. 16-17.

Stad en Land, 1991, no. 3.

Naast overdrukken van artikelen in de Twentsche Courant:

E. Jans, *Münsterlandse hoektorens aan Rijksmuseum*, p. 87.

D. ter Harmsel, *De kaartenverzameling van de Overijsselse Bibliotheekdienst*, p. 97-98.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1992, no. 1.

B. van 't Wel, *De DTB-registers van Enschede*, p. 1-3.

J.H. Lichtenberg, *Kwartierstaat Hendrika de Wilde*, p. 4-6.

H.G. Frowijn en J.H. Lichtenberg, *Kwartierstaat Hendrik Sanderman*, p. 6-10.

J.H. Lichtenberg, *Kwartierstaten: Hendrika Kreijk-es, Jan Hendrik Nijland en Maria Borkent*, p. 10-16.

B. van 't Wal, *Kwartierstaat Johannes A. Warmtink*, p. 16-17.

Twickelblad, 1991, no. 3.

M. Hermanussen, A. Schimmelpenninck, *Het bewogen leven van jonker Bobby uit Ruurlo: Robert van Heeckeren zet zijn eenzame strijd onverminderd voort*, p. 2-5.

J. Meijerink, *Broedkolonie al bekend in 1897: Ontwikkeling van de reigerkolonie op Twickel*, p. 7-8.

A.J. Brunt, *Vorsten bezoeken Twickel: Koning George I overlijdt na eten van meloenen op Twickel*, p. 10.

M. Hermanussen, *Verhalen van vier generaties ervaring met Twickel en Delden: Wandeling met Bit-ter door Twickels Historie*, p. 11-12.

Twickelblad, 1991, no. 4.

M. Hermanussen, *Twickel bezat één van de eerste auto's van Twente: Baron van Heeckeren en zijn liefde voor het automobiel*, p. 2-6.

A. Brunt, *Vorsten bezoeken Twickel: Vuurwerk voor stadhouder prins Willem V en Wilhelmina van Pruisen*, p. 8.

M. Hermanussen, *In kasteelkeuken wordt nog steeds volgens oud recept marmelade gemaakt: Oranjeboompjes op Twickel ouder dan 200 jaar*, p. 9-11.

A. Brunt, *Nieuwe ontdekkingen leveren doorslaggevend bewijs: Unico Wilhelm van Wassenaer was een begaafd componist*, p. 14.

Vereniging Heemkunde Ambt Delden, 1992, no. 1

F. Paskamp, *De maand December op 't platteland (ca.1925)*, p. 7-11.

J.H.G. Schmidt, *De gemeentegrenzen (4)*, p. 12-13

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR.

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemeen: Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften,
Schied. en Studietoeken,
Kunstwerken en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913692

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel, Universiteit Twente
Telefoon 053 - 892414

Enschede

Marktstraat 12
antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210

bB

Hoofdijk 15, 7661 RA Vasse
(Post Ootmarsum)

MOSBEEK

HOTEL-RESTAURANT

Prachtig gelegen aan de rand van het natuurreservaat
„Het Springendaal“.

BUITEN: een geweldige natuur om te wandelen,
fietsen, hellemaat om bij te komen.

BINNEN: de warmte en gezelligheid van een familie-
hotel. Alle kamers met modern comfort.

In voor- en nazetoren speciale arrangementen

Voor inlichtingen

en reserveringen:

Telefoon 05418 - 481

Welkom

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieeünies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde kindboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten*